УДК 792.072.3 (477) “1920/1940” Морський
ORCID 0000-0001-8329-6828
DOI 10.34064/khnum1-51.03

Щукіна Ю. П.

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського,
майдан Конституції, 11/13, 61003, м. Харків, Україна

Особливості театральної критики Володимира Морського (1920–1940 рр.)

АНОТАЦІЯ

Щукіна Ю. П. Особливості театральної критики Володимира Морського (1920–1940 рр.).

Аналізуючи нині театральний рух України першої половини ХХ ст., не можна обминути рецензій В. Морського, які внаслідок трагічної долі критика у сталінський час були штучно вилучені з театрознавчого обігу. В. Морський співпрацював із провідними виданнями Харкова «Пролетарий», «Харьковский рабочий», «Красное знамя» (в останньому у післявоєнні роки завідував відділом культури). Друкував він рецензії і в газетах республіканського значення – «Правда Украины», «Советская Украина» – та фахових часописах «Радянське мистецтво» і «Театр». В статті, з метою виявлення й характеристики їх загальних рис, аналізуються рецензії В. Морського на вистави драматичних театрів, таких, як Запорізький театр ім. М. Заньковецької, харківських театрів: «Березіль» (згодом – ім. Т. Шевченка) та ім. О. Пушкіна, Робітничої молоді та Ленінського комсомолу.

Так, критика вирізняла серед інших тверезу оцінку ним недоліків сучасної радянської драматургії. Пишучи про виставу, він аналізував приналежність режисера до певної школи. Авторському стилю В. Морського було притаманне почуття гумору. Разом з тим, він неодноразово виявляв принциповість позиції критика, не погоджуючись із «вульгарно-соціологічними» критеріями оцінювання мистецтва, підтримував словом опальних діячів театру.

Ключові слова: театральна критика, Володимир Морський, театр «Березіль», Харківський театр ім. Т. Шевченка, Харківський театр ім. О. Пушкіна, режисерські та акторські школи.

АННОТАЦИЯ

Щукина Ю. П. Особенности театральной критики Владимира Морского (1920–1940 гг.).

Анализируя сегодня театральное движение Украины первой половины XX в., невозможно обойти вниманием рецензии В. Морского, которые в силу трагической судьбы критика в сталинское время были искусственно исключены из театроведческого обихода. В. Морской сотрудничал с ведущими изданиями Харькова «Пролетарий», «Харьковский рабочий», «Красное знамя» (в последнем заведовал отделом культуры в послевоенные годы). Его рецензии печатались и в газетах республиканского значения – «Правда Украины», «Советская Украина» – и в профессиональных периодических изданиях «Радянське мистецтво» и «Театр». В статье, с целью выявления и характеристики их общих черт, анализируются рецензии В. Морского на спектакли драматических театров, таких, как Запорожский театр им. М. Заньковецкой, харьковские театры «Березиль» (позже – им. Т. Шевченко), им. А. Пушкина, Рабочей молодежи и Ленинского комсомола.

Так, критика отличала среди других трезвая оценка им недостатков современной советской драматургии. Размышляя о спектакле, он анализировал принадлежность режиссёра к определённой школе. Авторскому стилю В. Морского было присуще чувство юмора. Вместе с тем, он неоднократно проявлял принципиальность позиции критика, не соглашаясь с «вульгарно-социологическими» критериями оценивания искусства, поддерживал словом опальных деятелей театра.

Ключевые слова: театральная критика, Владимир Морской, театр «Березиль», Харьковский театр им. Т. Шевченко, Харьковский театр им. А. Пушкина, режиссёрские и актёрские школы.

ABSTRACT

Shchukina Yu. P. Features of Volodymyr Morskoy's theatre criticism (1920–1940 years).

Background. Today, analyzing the Ukrainian theatrical movement of the first half of XX century, we can't bypass V. Morskoy's critical legacy. Volodimir Saveliyovich Morskoy (the real name – Vulf Mordkovich) is one of the providing Ukrainian theatrical and film critics of the first half of the XX century. He left us his always argumentative, but sometimes contradictious evaluations of

dramatic art masters: the directors of Kharkiv Ukrainian drama theatre "Berezil" (from 1935 it named after T. Shevchenko) L. Kurbas, B. Tyagno, L. Dubovik, Yu. Bortnik, V. Inkizhinov, M. Krushelnitsky, M. Osherovsky; the producers of Kharkiv Russian drama theatre named after A. Pushkin – O. Kramov, V. Aristov, V. Nelli-Vlad and many others. Due to the critic's persecution by the repressive machine of USSR, his evaluations of theatrical process were not quoted in soviet time researches. They still were not entered to the professional usage, were not published and commented in the whole capacity.

Methods and novelty of the research. The research methodology joints the historical, typological, comparative, textual, biographical methods. The first researcher, who made up incomplete description of the bibliography of dramatic criticism by V. Morskoy, became Kharkiv's bibliographer Tetyana Bakhmet. She gave maximally full list of critic articles (more than eighty positions) for the 1924, 1926–1929, 1937, 1948–1949 years. Kharkiv's theater scientist Ya. Partola [16] in the first encyclopedic edition, that contains the article about V. Morskiy, gave the description of the only publication by critic known for today, in Moscow newspaper "Izvestiya". Forty six critical articles, half of which didn't note in bibliographies of both scientists, were collected and analyzed in periodical funds of Kharkiv V. Korolenko Central Scientific Library by the author of this article.

Objectives. V. Morskoy was writing the reviews about the new films; the programs of popular and philharmonic performers; was researching the musical theater. This article has the purpose to characterize the features of V. Morskoy' critical reviews on the dramatic theater performances.

Results. It was managed to find out the articles by V. Morskoy hidden for the cryptonym "Vl. M.", which dedicated to the performances of the "Berezil" theater of the second half of 1920th: "Jacquery", "Yoot", "Sedi". The critic wrote about the setting "Jacquery " by director V. Tyahno : "Berezil in setting of 'Jacquery' emphases it's ideology, approaching 'Jacquery' to nowadays viewer" [2]. Perceiving critically some objective features of avant-garde stylistic, such as cinema techniques, V. Morskoy remarks: "The pictures are discrete, too short, some of them are lasting for 2–3 minutes, they made cinematographically" [2]. In the same time, the young critic already demonstrates the feeling and flair to the understanding of acting art. So, he accurately pointed out the first magnitude actors from the "Berezil" ensemble: A. Buchma, Yo. Ghirnyak, M. Krushelnitsky, B. Balaban [2]. V. Morskoy connected his view to "Jacquery" with the tendency

of the second half of the 1920th: "For recently the left theaters became notably more right, and the right one – more left"[2], that reveals his theatrical experience.

His contemporaries due to the author's sense of humor easily recognized the style of V. Morsky's reviews. Critical irony passes through the his essay about the setting by director V. Sukhodolskiy "Ustim Karmelyuk" in the Working Youth Theatre: "Focusing attention to Karmelyuk, V. Sukhodolskiy left the peoples in shade. Often they keep silence – and not in the Pushkin sense "[14].

Despite on the "alive" style, one of the features of V. Morskoy journalism was adherence to principles. His human courage deserves a high evaluation. In 1940, after the three years after the exile of Les Kurbas, the leader director of "Berezil" Theater, to Solovki, the critic published in the professional magazine the creative portrait of this disgraced director's wife – the actress Valentina Chistyakova [15].

V. Morskoy arguments on the relationship between the modern works and the tradition of prominent predecessors has always been ably dissolved in an analysis of a performance. Each time V. Morskoy was paying attention to the distinctions of principals of playwriting, stage direction and even creative schools, in the second half of 1930th – 1940th, when the words "stage direction", "currents", in condition of predomination the so-called "social realism" method, in the soviet newspapers practically were not mentioning. For example, the critic saw of realistically-psychological directions in the O. Kramov's performance "Year 1919"[9]. In 1940, V. Morskoy made a review of the performance of the then Zaporizhhya theater named after M. Zankovetska "In the steppes of Ukraine", insisting on the continuity of the comedies of O. Korniychuk in relation to the works of Gogol and others of playwrights-coryphaeuses: "The play of O. Korniychuk is characterized by profound national form..." [7].

However, in the fact that in the Soviet Union at that time reigned as the doctrine the methodology of the "socialist realism", the tragedy of honest criticism comprised.

In controversy with the critic O. Harkivianin, V. Morskoy expressed the credo about the ethics and fighting qualities of the reviewer: "Apparently, Ol. Kharkivianin belongs to the category of peoples, who see the task of critic in order to give only the positive assessments. The vulgar sociological approach to the phenomena of art could be remaining the personal mistake of Ol. Kharkivianin. But when he presents him as the most important argument, everyone becomes uncomfortable"[8]. In 1949, the political regime fabricated the case of a "bourgeois cosmopolitan" against the

honest theatrical critic and accused him in betraying of public interests adjudged V. Morskoy to untimed death at a concentration camp (Ivdellag, 1952). However, the time arbitrated this long discussion in favor of V. Morskoy.

Conclusions. For the objective analysis of theater life of the city and the country as a whole, it is imperative to draw from the historical facts contained in the reviews of V. Morskoy, and the methodology of the review while investigating studies of theatrical art and theatrical thought of 1920–1940th. Thus, the gathering of the full kit of the critical observations of the famous Kharkov theater expert of the first half of the XX century is the important task for further researchers.

Key words: theatrical criticism, Volodymyr Morskoy, the «Berezil» Theater, Kharkiv Drama Theater named after T. Shevchenko, Kharkiv Drama Theater named after A. Pushkin, directing and acting skills.

□ □ □

Постановка проблеми. Аналізуючи нині театральний рух України першої половини XX століття, не оминути рецензій В. Морського[1]. Він лишив нам свої завжди аргументовані, хоча часом і суперечливі оцінки творчості майстрів драматичного мистецтва: режисерів театру «Березіль» (від 1935 р. – ім. Т. Шевченка) Леся Курбаса, Л. Дубовика, Я. Бортника, В. Інкіжинова, М. Крушельницького, М. Ошеровського; режисерів театру для дітей В. Скляренка та Ю. Шнейдермана; постановників російського драматичного театру ім. О. Пушкіна О. Крамова і В. Арістова, В. Неллі-Влада; режисера театру мініатюр В. Аврашова; постановників Театру Революції Д. Козачківського, Маковського, М. Мацкевича; режисерів театру ім. Ленінського комсомолу І. Юхименка і харківського ТРОМу Б. Тягна; постановника обласного театру ім. Т. Шевченка К. Коваленка. Працюючи впродовж трьох десятків років, В. Морський ретельно описав діяльність музичного театру Харкова, аналізуючи роботи оперних режисерів М. Стефановича, А. Геращенка, Г. Давидова, С. Однопозова, В. Ходського; балетні постановки

[1] Володимир Савелійович Морський (27.12.1898/8.01.1899–1952) – один з провідних театральних та кіно-критиків України першої половини XX ст. (справжнє ім'я та прізвище – Вульф Мордкович).

диригентів І. Штеймана, І. Вейсенберга, В. Нахабіна, П. Баленка, режисерів В. Нікітіна, Г. Березової і А. Гірмана; спектаклі театру музичної комедії режисерів Б. Балабана, М. Аваха та І. Радомиського, а також диригента В. Солящанського. Крім того, критик писав рецензії на вистави театрів Одеси, Запоріжжя, Москви, Ростова, Тбілісі.

Про загальну кількість надрукованих ним публікацій опосередковано можна скласти уявлення із судової постанови про призначення документів, вилучених на квартирі В. Морського під час арешту – а саме, було реквізовано сто одну вирізку з газет [3]. Дочка Морського Лариса, яка останні десятиріччя життя мешкала в Ізраїлі, засвідчила, що батько не встиг попіклуватися про зібрання архіву [17; 2]. Ймовірно, що ті сто одна рецензія, що були винайдені в нього працівниками НКВС, були вже з післявоєнного доробку вельми плідного рецензента. Адже внаслідок частих змін адрес проживання у 1920–1930-ті, а головне – евакуації з Харкова у роки війни – зберегти свій повний архів критику, вочевидь, не вдалося.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за темою. Першою дослідницею, яка склала неповний опис рецензій В. Морського, стала харківський бібліограф Тетяна Бахмет [1]. Вона надала максимально повний перелік статей критика (понад 80 позицій) за 1924, 1926–1929, 1937, 1948–1949 рр. Публікацій інших років або вкрай недостатньо, або взагалі дослідницею не виявлено. В першому енциклопедичному виданні, що містить статтю про В. Морського за авторством харківського театрознавства Я. Партоли, подано перелік лише 12-ти зі встановлених Т. Бахмет публікацій В. Морського з різних десятиріч його критичної діяльності [16]. Проте, дослідниця й не претендувала на вичерпність, оскільки в даному виданні короткі енциклопедичні довідки супроводжувались переліком лише основних праць (як правило, не більше 10). Тим не менш, Я. Партола ввела до наукового обігу бібліографічний опис єдиної на сьогодні виявленої публікації В. Морського в московській газеті «Известия».

Науково-практична новизна й завдання дослідження. Автором даної статті зібрано у фондах періодики Харківської центральної наукової бібліотеки ім. В. Короленка та проаналізовано 46 статей В. Морського, половина з яких не згадуються у бібліографіях обох по-

передніх дослідників. Окрім того, у зв'язку із переслідуваннями критика репресивною машиною СРСР, його оцінки театрального процесу не цитувалися у дослідженнях радянського часу. Вони і досі не введені до фахового обігу, не видані і не прокоментовані в повному обсязі.

В. Морський виступав із рецензіями на нові кінофільми, програми естрадних та філармонійних виконавців, досліджував музичний театр. **Ця стаття має на меті** виявити й охарактеризувати загальні риси рецензій критика на вистави драматичних театрів.

Виклад результатів дослідження. Псевдонім критик обрав у середині 1920-х, коли, маючи незакінчену вищу медичну освіту, визначився із професією журналіста. За без малого 30 років В. Морський співпрацював із провідними періодичними виданнями Харкова «Пролетарий», «Харьковский рабочий», «Красное знамя» (в останньому у післявоєнні роки завідував відділом культури). Друкував він рецензії і в газетах республіканського значення – «Правда Украины», «Советская Украина» – та фахових часописах «Радянське мистецтво» і «Театр». Початок журналістської діяльності В. Морського припав на роки театрального авангарду, зокрема, писав він і про театр «Березіль», а от припинив критик свою діяльність на «північно-льодовитому» порубіжжі 1950-х, коли був заарештований за сфабрикованою справою «буржуазного космополіта» та став єдиним з харківських критиків тих років, який загинув у таборі (Івдельлаг, 1952).

У газеті «Пролетарий», в якій В. Морський починав свій шлях театрального рецензента у першій половині 1920-х, не друкували повномасштабних рецензій. Отже, критик-початківець давав скоріше нотатки після перегляду вистав. Вдалося відшукати його дописи за криптонімом «Вл. М.» на вистави театру «Березіль» «Жакерія», «Шпана», «Седі». От що писав критик про постановку Б. Тягна «Жакерія»: «Березіль в постановці "Жакерії" значно виправив автора п'єси Проспера Меріме, підкреслив її ідеологію, наблизивши "Жакерію" до сучасного глядача» [2]. Критично сприймаючи таку об'єктивну стильову рису авангардної режисури, як кінематографічні прийоми на кону, В. Морський зауважував: «Картини відірвані, закороткі, деякі тривають 2–3 хвилини, їх побудовано кінематографічно. Глядач не встигає зосередитися на одній картині, як вже розпочинається

інша – з новими героями та новими обставинами» [2]. Водночас, зовсім молодий критик вже мав смак і чуття до акторського мистецтва. Так, він безпомилково виокремлює з вишколеного ансамблю «Березоля» акторів першої величини: А. Бучму, Й. Гірняка, М. Крушельницького, не обминаючи в контексті оригінальності таланту і Б. Балабана [2]. В зовсім короткому повідомленні про виставу В. Морський встигнув навіть майстерно ув'язати «Жакерію» із тенденцією другої половини 1920 рр.: «…останнім часом ліві театри помітно поправішали, а праві – полівішали» [2]. Таке зауваження, вочевидь, передбачало обізнаність рецензента-початківця на загальній театральній картині.

Стиль рецензій В. Морського був впізнаваний завдяки притаманному критикові влучному почуттю гумору. Приміром, пишучи про постановку п'єси «Устим Кармелюк» В. Суходольського у ТРОМі, В. Морський вдався до такого вислову: «Приділивши основну увагу Кармелюку, В. Суходольский полишив у тіні народ. Часто-густо він в нього мовчить – і геть не в пушкінському сенсі» [14].

Разом з тим, що критик полюбляв «жвавий» тон, однією з рис публіцистики В. Морського була принциповість. Так, заслуговує на повагу його людська сміливість – в 1940 р. критик подав до республіканського фахового журналу великий творчий портрет Валентини Чистякової [15], яка перебувала на той час в статусі дружини ворога народу. Примітно, що стала симпатія та повага професійного глядача до цієї знакової актриси української сцени спостерігалася в його рецензіях, починаючи з вистав 1920-х, коли дружина Леся Курбаса ще не грала центральних ролей. В іншій статті – творчому портреті О. Крамова [11] – В. Морський заради критичної справедливості вдався до згадки про режисуру О. Таїрова, хоча про особливості режисерської системи творця Камерного театру в 1945 р. розмірковувати теж було небезпечно.

Пишучи у 1937 р. рецензії на вистави «Дружина Клода» [12] та «Банкір» [4] (обидві – в театрі ім. Т. Шевченка), В. Морський критикував сучасну драматургію, на противагу їй вихваляючи постановку за «буржуазним» О. Дюма. Одверто не підтримуючи драматурга-фаворита режиму О. Корнійчука, він писав, що «у п'єсі зовнішнє нерідко затуляє внутрішнє» [12]. Досвідченого театрального журналіста

не зупиняло навіть цілковите усвідомлення, що такі його оцінки небезпечно розходяться із ідеологією влади. Л. Морська згадувала, що батько просив її не розповсюджуватися деінде про теми розмов за домашнім столом [17; 3]. В той самий час, сам він оприлюднював свої контроверсійні думки про театр, бо вважав це принциповою фаховою справою.

У другій половині 1930-х – 1940-ві, коли саме слово «режисура» згадується у рецензіях на шпальтах радянських газет лякливим «петитом», В. Морський щоразу звертав увагу на особливості режисерських почерків та навіть шкіл. У рецензії на виставу «Банкір» критик зазначав: «Режисер Л. Дубовик дуже ретельно і загалом вдало попрацював над деталями п'єси, втім не виявив її основної ідеї. Вельми слабкою є робота постановника над ліпленням образів» [4]. Аналізуючи режисуру Д. Козачківського у виставі театру Революції, В. Морський писав: «"Безталанну" показано театром із гарним смаком і великою ретельністю. Режисеру вистави Д. Козачківському можна дорікнути надмірне підкреслення окремих деталей, внаслідок чого лірична драма часто-густо перетворюється на мелодраму» [5]. Стосовно трактування «Отелло» І. Юхименком на сцені театру Ленінського комсомолу критик міркував: «<воно> є вірним і в цілому і в багатьох деталях. І. Юхименко виявив уміння допитливо прочитати Шекспіра, зрозуміти його і провести свій замисел режисера через всю трагедію. Але там, де справа йде про основну провідну силу спектаклю – актора – постановник відступає. Він стає невиразним, або, як це сталося з окремими кусками ролі Яго, суперечить сам собі. <…> Актор може і не дотягнутися до Шекспіра, але тоді він зобов'язаний грати нехай слабо, але вірно. В спектаклі ж одні грають сильно, але невірно, інші ж – і невірно, і слабо» [13]. На противагу, от у чому вбачав критик специфіку реалістично-психологічної режисури О. Крамова на прикладі постановки «Рік 1919»: «О. Крамов відчув внутрішню героїку п'єси і показав її в ясних формах. З окремих постатей спектаклю, з фраз, часто-густо звичайних та простих, зростає на сцені справжня епопея. Спектакль є прикметним єдиним стилем, великою стрункістю» [9]. Подібні ж риси режисерського почерку підкреслив В. Морський і в рецензії на виставу «За тих, хто в морі»: «Постанов-

ник О. Крамов відкинув легкий шлях дешевих ефектів. Центром його роботи виявився максимальний розвиток внутрішньої дії, виявлення ідеї п'єси» [10].

У 1940-ві критик полюбив жанр творчого портрету. Писав про драматичних акторів В. Чистякову, І. Мар'яненка, О. Крамова, про оперну співачку С. Мостову, а також, зокрема, щиро захоплювався творчістю артиста естрадного напряму Аркадія Райкіна.

В. Морський далеко не завжди відводив аналізу драматургії спеціальне місце у рецензії. Його міркування про спорідненість сучасних творів із традицією видатних попередників класичної доби завжди були вміло розчинені в аналізі вистави і збігалися з об'єктивною методологією вивчення літератури у її еволюційному зв'язку із творами попередніх естетичних епох. Трагедія чесного критика полягала в тому, що в СРСР на той час панувала як доктрина фіктивна методологія так званого «соціалістичного реалізму». Наприклад, у рецензії на виставу театру ім. О. Пушкіна «Великий день» за п'єсою В. Кіршона В. Морський дорікав колективу фактично спекуляцією на вдячній темі: «Ми маємо чимало матеріалів для співставлень: велика ідея п'єси не має закривати її недоліків. Не можна змішувати хвилюючу тему та її художнє рішення, як не можна забувати, що захоплені відгуки адресовані безпосередньо бійцям Червоної Армії, вони викликані не стільки п'єсою, скільки почуттям безмежної відданості Соціалістичній Батьківщині» [6].

Міркуючи про шаблонність п'єси В. Кіршона, критик узагальнював болючу тенденцію щодо рецепта радянської комедії: «Трохи кохання, трохи більше дружби, багато гострих слівець і та суперечка, що давно втратила свою гостроту – чи може боєць перейматися родинним затишком і мати в своєму розпорядженні речей завбільшки того мінімуму, котрий легко вміщується в ручну валізу. <…> … Недоліки п'єси – її схематичність та спрощеність» [5].

У 1940 р. Морський виступив з рецензією на виставу тоді ще запорізького театру ім. М. Заньковецької «В степах України», наполягаючи на спадкоємності комедій О. Корнійчука по відношенню до творів М. Гоголя та драматургів-корифеїв: «От саме біда багатьох наших комедій в тому, що вони без роду, без племені, якісь Івани, що не тям-

лять свого родства. Їх форма знаходить своє відображення скоріш в непевних контурах анекдоту, ніж у славетних і міцних літературних традиціях. П'єса О. Корнійчука є характерною глибокою національною формою…» [7]. Зокрема, такий ліричний відступ критика чудово передає сьогоднішньому читачеві саме те, чим є цінною поетика ідейно застарілої п'єси О. Корнійчука: «Так, під цим самим небом ходив Черевик, і так само, як рибалка в Корнійчука, він лякався усіляких нехристей. Ця ж сама зірка відбивала своє боязке світло в очах поколінь закоханих хлопців та дівчат. Аромат поетичної української ночі не вивітрився у п'єсі О. Корнійчука» [7].

В полеміці з критиком Ол. Харків'янином, що явно вийшла за межі вузької розмови про розвиток жанру театру музичної комедії, В. Морський висловив кредо щодо етики і бійцівських якостей рецензента: «Мабуть, Ол. Харків'янин належить до тієї категорії людей, які вбачають завдання критика тільки в тому, щоб роздавати позитивні оцінки. Будь-яку спробу аналізу він сприймає як спробу підірвати авторитет театру… Вульгарно-соціологічний підхід до явищ мистецтва міг би лишитися особистою помилкою Ол. Харків'янина. Та коли він подає його як найважливіший аргумент, то стає вже незручно за нього» [8]. На жаль, голос досвідченого критика пролунав поодиноко. У 1949 р. самого В. Морського звинуватили в тому, що він «переслідував радянські театри», «диверсантською журналістською діяльністю підривав авторитети», «применшував значення радянського мистецтва». Політичний режим жорстоко осудив критика. Ціну за власні переконання В. Морський заплатив найдорожчу – життя. Ту давню дискусію час розсудив на користь Володимира Морського.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Для об'єктивного аналізу театрального життя міста та країни в цілому є вкрай необхідним залучити історичний фактаж, вміщений в рецензіях В. Морського, та саму методику рецензента, до майбутніх досліджень театрального мистецтва і рефлексій театрознавчої думки 1920–1940 рр. Отже, зібрання повного корпусу критичного доробку відомого харківського театрознавця першої половини XX ст. – справа подальших дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бах Т. [Бахмет Т. Б.] «Праха мертві псевдоніми...»: Драма-хроніка 1949 року в двох діях з прологом та епілогом. В ролі Космополіта – В. С. Морський. *Хай Вей.* URL : http://h.ua/story/162271 (дата звернення 9.09.2018).

2. Вл. М. [Морской В. С.] «Жакерия» : «Березиль». *Пролетарий*. 1926. 23 окт.

3. Державний архів Харківської області. Управление МГБ по Харьковской области. Следственный отдел Министерства государственной безопасности УССР. Дело 6823 по обвинению Морского Владимира Савельевича по статье 54–10 ч. 1 УК УССР. 236 л.; Постановление об определении документов, с. 13.

4. Морской, В. «Банкир» : [в Театре им. Т. Шевченко]. *Харьковский рабочий*, 1937. 4 февр.

5. Морской В. «Безталанна» : [в Театре революции]. *Харьковский рабочий*, 1937. 19 марта.

6. Морской В. «Большой день» : [в Театре рус. драмы]. *Харьковский рабочий*, 1937. 15 янв.

7. Морской В. В степях Украины. *Советская Украина.* 1940. 24 сент.

8. Морской В. Відповідь критикові: [Ол. Харків'янину з приводу статті В. М. «Шукання жанру»]. *Радянське мистецтво*. 1945. 11 серп.

9. Морской В. Год 1919. Театр Революции. *Харьковский рабочий*. 1937. 1 апр.

10. Морской В. За тех, кто в море. *Красное знамя*. 1946. 27 окт.

11. Морской В. Наполегливість і правдивість. *Радянське мистецтво.* 1945. № 16.

12. Морской В. Победа актеров [«Жена Клода» А. Дюма в Харьковском театре им. Т. Шевченко]. *Харьковский рабочий*. 1937. 12 июн.

13. Морской В. Подолання інерції. *Театр*. 1939. № 2. С. 36–40.

14. Морской В. «Устим Кармелюк» в Харьковском театре рабочей молодежи. *Харьковский рабочий.* 1937. 2 мар.

15. Морской В. Шлях актриси. *Театр*. 1940. № 12. С. 28–30.

16. Партола, Я. Морський (Морській) Володимир Савелійович. Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. 1917–2017. До 100-річчя від дня заснування : мала енциклопедія ; у 2 т. ; ред.-упоряд. Л. В. Русакова. Харків, 2017. Т. 2. С. 213–214.

17. Потаніна І. Інтерв'ю від 2018. 12 черв. Архів автора. 4 с.

REFERENCES

1. Bakh T. [Bakhmet T. B.] (2009). «Prakha mertvi psevdonimy...»: Drama-khronika 1949 roku v dvokh diiakh z prolohom ta epilohom. V roli Kosmopolita – V. S. Morskyi ["Dead pseudonyms of ashes ...": Drama-Chronicle of 1949 in two actions with Prologue and Epilogue. In the role of Cosmopolitan – V. S. Morskyi]. *KhaiVei* : portal of civil journalism. Retrieved from http://h.ua/story/162271 [in Ukrainian].

2. Vl. M. [Morskoy, V. S.]. (1926, October 23). «Zhakeriya» : «Berezil» ["Jacquerie" : "Berezil"]. *Proletariy – Proletarian* [in Russian].

3. Derzhavnyi arkhiv Kharkivskoi oblasti. Upravlenie MGB po Kharkovskoy oblasti. Sledstvennyy otdel Ministerstva gosudarstvennoy bezopasnosti USSR. Delo 6823 po obvineniyu Morskogo Vladimira Savelevicha po state 54–10 ch. 1 UK USSR. 236 l.; Postanovlenie ob opredelenii dokumentov, s. 13. [State Archive of Kharkiv region. Office of MSS in the Kharkiv region. Investigation Department of the Ministry of State Security of the Ukrainian SSR. Case 6823 for the charge of Morsky Vladimir Savelyevich under article 54–10 part 1 of the Criminal Code of the Ukrainian SSR. 236 sheet ; Decision on the definition of documents, p. 13] [in Russian].

4. Morskoy, V. (1937, February 4). «Bankir» ["Banker"]: [in the theater named after T. Shevchenko]. *Kharkovskiy rabochiy – Kharkov Worker* [in Russian].

5. Morskoy, V. (1937, March 19). «Beztalanna» ["Unlucky"] : [in the Theater of the Revolution]. *Kharkovskiy rabochiy – Kharkov Worker* [in Russian].

6. Morskoy, V. (1937, January 15). «Bolshoy den» ["Big day"]: [in the Theater of Russian drama]. *Kharkovskiy rabochiy – Kharkov Worker* [in Russian].

7. Morskoy, V. (1940, September 24). V stepyakh Ukrainy [In the steppes of Ukraine]. *Sovetskaya Ukraina – The Soviet Ukraine* [in Russian].

8. Morskoy, V. (1945, August 11). Vidpovid krytykovi [Answer to the critic]: [To Ol. Kharkivianyn about the article by V. M. "Looking for a genre"]. *Radianske mystetstvo – The Soviet Art* [in Ukrainian].

9. Morskoy, V. (1937, April 1). God 1919. Teatr Revolyutsii [1919 Year. Theater of the Revolution]. *Kharkovskiy rabochiy – Kharkov Worker* [in Russian].

10. Morskoy, V. (1946, October 27). Za tekh, kto v more [For those who are in the sea]. *Krasnoe znamya – Red Banner* [in Russian].

11. Morskoy, V. (1945). Napolehlyvist i pravdyvist [Persistence and truthfulness]. *Radianske mystetstvo – The Soviet Art* (No. 16) [in Ukrainian].

12. Morskoy, V. (1937, June 12). Pobeda akterov [Victory of the actors] ["Claude's wife" by A. Dumas in the Kharkov theater named after T. Shevchenko]. *Kharkovskiy rabochiy – Kharkov Worker* [in Russian].

13. Morskoy, V. (1939). Podolannia inertsii [Overcoming inertia]. *Teatr – Theater*, (No. 2), pp. 36–40 [in Ukrainian].

14. Morskoy, V. (1937, March 2). «Ustim Karmelyuk» v Kharkovskom teatre rabochey molodezhi ["Ustim Karmelyuk" at the Kharkiv Youth Workers' Theater]. *Kharkovskiy rabochiy – Kharkov Worker* [in Russian].

15. Morskoy, V. (1940). Shliakh aktrysy [The way of the actress]. *Teatr – Theater* (No. 12), pp. 28–30 [in Ukrainian].

16. Partola, Ya. (2017). Morskyi (Morskoi) Volodymyr Saveliiovych. *Kharkivskyi natsionalnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho. 1917–2017. Do 100-richchia vid dnia zasnuvannia – Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky. 1917–2017. Up to 100th anniversary from the day of foundation* : brief encyclopedia. (Vols. 1–2). Vol. 2 (213–214). L. V. Rusakova (Ed.). Kharkiv : [KhNUA] [in Ukrainian].

17. Potanina, Irina (2018, June 12). Interviu [Interview]. Stored in author's archive. 4 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.10.2018 р.